

BILJEŠKA O HISTORIJSKOM PREZENTU U LATINSKOM

U latinskom, kao i u drugim indoevropskim jezicima, veoma su raširene upotrebe prezenta *pro praeterito*, među kojima je t. zv. „historijski“ prezent najčešći¹). Takav se prezent obično označuje kao stilističko sredstvo u pripovijedanju prošlih događaja.²) Ali time se ne pogađa suština pitanja, jer se u preneseno-narativnom smislu ne nalazi samo prezent, nego i neki drugi nepreteritni, pa čak i nevremenski oblici (na pr. infinitiv).³) Osim toga, na čitavu se stvar gleda većinom sa stanovišta vremenske semantike, pri čemu se jedna strana takva prezenta, — njegova vidska vrijednost, slabo uzima u obzir.

Ovdje želim ogledati historijski prezent upravo s te strane.

Kad bi prezent, kako uči Meillet,⁴) sam sobom kao oblik *infec-tum-a*, značio radnju u vršenju (= „procès inachevé“), onda bi i vidska vrijednost historijskoga prezenta bila *eo ipso* unaprijed dana, pa bi mu smisao bio svagda imperfektivan. I zaista ima slučajeva, da takav prezent stoji *pro imperfecto*; na pr. Caes. B. G. 6, 37, 6: *totis trepidatur castris, atque alius ex alio causam tumultus quaerit* („vrzaju se“ = „vrzali su se“, „pita“ = „pitao je“). — Liv. 21, 11, 11: *utrimque summa vi et muniunt et pugnant; sed...minorem in dies urbem Saguntini faciunt* („utvrđuju“ = „utvrđivali su“, „bore se“ = „borili su se“, „čine“ = „činili su“). — Tako osobito u epskom pripovijedanju, na pr. Verg. Aen. 2, 298 i d.: *diverso interea miscentur moenia luctu, et magis atque magis... clarescunt sonitus armorumque ingruit horror* („napunjavaju se“, „bivaju jasniji“, „udara“). — U tim bi se primjerima svi prezenti mogli bez štete po osnovni smisao zamijeniti imperfektom. Kadšto se prezent i imperfekt nalaze zajedno; na pr. Liv. 5, 41, 5: *pars in proxima quaeque tectorum... ruunt, pars ultima...petunt. inde rursus...*

1) O različitim vrstama prezenta za prošlost isp. J. Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax I*, Basel 1926², 162 i d.

2) F. Sommer, *Vergleichende Syntax der Schulsprachen*, Leipzig u. Berlin 1931³, 60 i d.; tako i danas M. Regula, *Grundlegung und Grundprobleme der Syntax*, Heidelberg 1951, 129.

3) Isp. narativnu upotrebu imperativa u našem jeziku.

4) A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris 1952², 28 i d.; isp. također A. Meillet i J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1953², 261 i d. i A. Ernout i F. Thomas, *Syntaxe latine*, Paris 1953², 215 i d.

in forum... redibant. — Tu historijski prezent, kako vidimo, znači radnju u vršenju.

No takav je prezent kudikamo češći u upotrebi *pro perfecto*, dakle u perfektivnom smislu; na pr. Pl. Aul. 373: *venio ad macellum, rogito pisces: indicant caros* („dođem“ = „došao sam“, „zatražim“ = „zatražio sam“, „pokažu“ = „pokazali su“). — Amph. 227 i d.: *tubae utrimque canunt contra: consonat terra: clamorem utriusque efferunt* („zatrube“, „zatutnji“, „podignu“). — Ter. Haut. 275 i d.: *Dromo pul-tat fores. anus quaedam prodit. haec ubi aperit ostium, continuo hic se intro conicit, ego consequor* („zakuca“, „izade“, „otvori“, „pojuri“, „pođem za njim“). — Enn. Ann. 8, 298: *summus ibi capitur meddix: occiditur alter* („bude zarobljen“, „bude ubijen“). — Ov. Met. 6, 248 i d.: *adspicit Alphenor... advolat, .. inque pio cadit officio* („ugleda“, „dotrči“, „padne“). — U tim bi primjerima mjesto prezenta mogao slobodno stajati perfekt. Štaviše, oba vremena, prezent i perfekt, dolaze često u društvu; na pr. Sall. Jug. 69, 1: *Vagenses... primo... portas clausere; deinde, .. magno cum gaudio obvii* (sc. *Jugurthae*) *procedunt* („zatvorili su“, „krenu“). — Liv. 1, 18, 11: *eum* (sc. *cultrum*) *in corde defigit* (sc. *Lucretia*) *prolapsaque... cecidit.* — Kod pjesnika biva to često *metri causa*⁵⁾. Dakle, prezent može značiti i izvršenu radnju.

Odatle vidimo, da se historijski prezent susreće u obje vidske vrijednosti: on se, drugim riječima, može naći u „paratazi“ i u „sinte-lezi“⁶⁾. Nastaje pitanje: odakle mu ta dvostruka vrijednost?

Očito je, da oblik prezenta sam sobom nema ovdje nikakva utjecaja na vidsku vrijednost radnje. On je ovdje iskorišten kao sadašnje vrijeme za ono, što Hofmann po Sommeru i drugima zove „die Vergewärtigung einer selbsterlebten Handlung“⁷⁾, t.j. kao ekspresivno sredstvo, pomoću kojega se prošli događaji prikazuju kao sadašnji: razmak između *nunc*-momenta i prošloga *tum*-momenta sveden je na nulu. Hoće li takav prezent imati smisao imperfekta ili perfekta, o tome ne odlučuje vremenska vrijednost oblika.

U tom pogledu odlučni su na prvome mjestu stilski momenti: u opisivanju se prezent asocijira s imperfektom, a u pripovijedanju u pravom smislu riječi — s perfektom. Evo dva primjera, gdje se to lijepo vidi: Ter. Andr. 355 i d.: *continuo ad te... percurro ad forum, .. ubi te non invenio, ibi ascendo in quendam excelsum locum; circumspicio: nusquam* („otrčim“, „nađem“, „popnem se“, „obazrem se“). — Caes. B. G. 7, 84, 2: *pugnatur uno tempore omnibus locis, atque omnia temptantur* („bore se“, „kuša se“). — Oba se smisla, dakako, mogu i mije-

⁵⁾ Isp. E. Bednara, „De sermone dactylicorum Latinorum quaestiones“, *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik* 14 (1906), 574 i d.

⁶⁾ Tim izrazima, koji potječu od Apolonija Diskola, mogu se označiti sintaktičke okolnosti, koje same sobom uključuju pojam radnje u vršenju odnosno izvršene radnje.

⁷⁾ M. Leumann i J. B. Hofmann: Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, München 1928⁵⁾, 553; isp. također Hofmann, *Lateinische Umgangssprache*, Heidelberg 1951³⁾, 50.

šati (kao što se miješaju imperfekt i perfekt); na pr. Caes. B. G. 7, 88,3: *nostri... gladiis rem gerunt. repente... equitatus cernitur; cohortes aliae adpropinquant. hostes terga vertunt; fugientibus equites occurrunt; fit magna caedes* („vode“, „bude ugledano“, „približavaju se“, „okrenu“, „naidu“, „nastane“), — Ov. Met. 11, 650-1: *ille volat... per tenebras intraque... breve tempus in urbem pervenit* („leti“, „stigne“). — Plin. Ep. 6, 20, 5: *posco librum Titi Livi, et quasi per otium lego atque etiam... excerpo* („zaištem“, „čitam“, „ispisujem“).

S druge strane, ta vidka dvoznačnost historijskoga prezenta nije ipak bez veze s leksičkom semantikom glagola, a napose s onim njezinim dijelom, u kojem se očituje t. zv. „vrsta radnje“⁸). Ovdje u prvom redu dolazi u obzir suprotnost *simplex: compositum*, t. j. suprotnost između prostih glagola, koji su po vrsti radnje često durativni, i složenih, koji su u istom smislu većinom momentani. Odmah treba dodati, da se ovdje ne radi o suprotnosti gramatičke naravi, kao što je vid, nego o leksičkim odnosima⁹). U svakom slučaju, razlika između durativnih i momentanih glagola može, pod povoljnim okolnostima sintaktičkoga konteksta, igrati ulogu sličnu onoj, koju igra vid u slavenskom. To biva pogotovu u takvim sintaktičkim okolnostima, u kojima vidka vrijednost oblikâ nije *a priori* dana¹⁰). Takav je upravo i slučaj historijskoga prezenta, koji sam sobom dopušta oba vidka odnosa: „paratazu“ i „sintelezu“, opet u zavisnosti od toga, da li se radi o opisivanju ili o pripovijedanju.

Ako, dakle, bolje pogledamo navedene primjere, u kojima historijski prezent pokazuje sad imperfektivan, a sad perfektivan smisao, vidimo, da su prosti glagoli durativna smisla prikladni za opisivanje, dok su složenice momentana smisla isto tako prikladne za pripovijedanje¹¹). Drugim riječima: vrsta radnje samoga glagola podudara se većinom sa stilskim osobinama prezenta *pro praeterito*: dok se u prvom slučaju, gdje prezent odgovara imperfektu, izriču radnje kao jedna uz drugu, u drugom se slučaju, gdje prezent odgovara perfektu, izriču kao jedna za drugom; prve su među sobom istovremene, a druge uzastopne. Što se za dva preterita, perfekt i imperfekt, kaže da *perfecto procedit, imperfecto insistit oratio*, — vrijedi, kako vidimo, i za sam historijski prezent, koji može vršiti obje stilske funkcije. Ali kako se njime, bar u

⁸) Danas se općenito ističe razlika između „vida“ ili aspekta i „vrste radnje“ ili akcije; isp. H. Jacobsohn, *Gnomon* 2 (1926), 379 i d. — U primjeni na latinski stvar je slabo razrađena.

⁹) Inače se suprotnost *simplex: compositum* često, ali po mome mišljenju krivo tumači kao stvar vida; isp. Leumann-Hofmann, *o. c.*, 549 i d., gdje se navodi obilna literatura pitanja. U novije vrijeme sumnju izriču Ernout-Thomas, *o. c.*, 219.

¹⁰) Kao, na primjer, što je dana u slučaju prave sadašnjosti, gdje prezent nužno označuje radnju u vršenju.

¹¹) Tako se i u našem jeziku imperfektivnim prezentom *pro praeterito* više opisuje, a perfektivnim pripovijeda; na pr. Vuk, Nar. pj. 2, 65: Marko sjedi nasred Novog hana, te on *pije* crveniku vino, pola *pije*, pola *šarcu daje* — za razliku od Vuk, Nar. prip. 151: Momak *izbere* ovo treće; *otide* iza grad au polje, pa *iskopa* jamu te u nju *zavuče* glavu pa...*rekne*...Pa onda *zagrne* zemlju; i tako se *smiri* i *otide* kući. — U prvom se primjeru prezenti mogu zamijeniti imperfektom, a u drugome aoristom.

latinskom, mnogo češće pripovijeda nego opisuje, tako mu je i vidski smisao većinom perfektivan. Ta vidska vrijednost obično proizlazi iz vrste radnje, pa su u takvom prezentu momentani glagoli, a napose složenice, uopće veoma česti. Evo tome primjera: Caes. B. G. 5, 49: *Galli.. obsidionem relinquunt, ad Caesarem... contendunt... Cicero Gallum... repetit...; hunc admonet...; perscribit... Caesar... suos facit certiores eosque... animo confirmat. postero die... movet castra et... multitudinem hostium conspicatur...; tum... consedit et... castra communit atque haec... contrahit... interim... explorat* (svoga 1 perfekt na 12 prezrenata, među kojima 2 prosta glagola i 10 složenica).

Ne treba ni isticati, da takav prezent odgovara po pravilu našem perfektivnom vidu.

Ovdje se nameće novo pitanje: da li vidska dvoznačnost historijskoga prezenta dokazuje, protiv Meilletova učenja o vidskom karakteru suprotnosti *infectum*: *perfectum*, vidsku neutralnost prezenta kao takva? Na to se može odgovoriti, da je cio sistem latinskoga *infectum*-a, dakle i prezent, zapravo vidski neutralan, što se dâ dokazati u čitavu nizu upotreba oblikâ toga sistema, ali historijski prezent, koji dopušta oba vidska odnosa, ne može služiti kao mjerilo u tom pogledu, osobito u latinskom, gdje vidska vrijednost oblikâ često proizlazi iz vrste radnje, drugim riječima: gdje se često očituje sukob između leksičkih i gramatičkih značenja glagola. To vrijedi pogotovu onda, ako se ima na umu, da se nešto slično može naći i tamo, gdje su glagoli odnosno njihovi oblici sami sobom vidski označeni¹²⁾. Osim toga, ovdje se radi o stilističkom postupku, u kojem se logička značenja vremena i vida uzimaju u prenesenom smislu.

U svakom slučaju, značajno je, da je u latinskom historijski prezent, bar u povijesnom pripovijedanju, kudikamo češći nego, na primjer, u grčkom (gdje ne dolazi rado u nizovima) i srpsko-hrvatskom (ako se računa samo „pravi“ prezent, t. j. imperfektivni). Ta česta upotreba prezenta u pripovijedanju, a napose u nizanju prošlih događaja, koji se inače, pri hladnom saopćivanju, izriču perfektom, mogla je i dovesti do toga, da je takav prezent dobio preteritni smisao i tako od ekspresivno-stilističkoga postao stilskim¹³⁾. Stoga se i koleba u svome vremenskom značenju, kako se vidi po tome, što pri slaganju vremenâ može vrijediti

¹²⁾ Treba napomenuti, da čak i u grčkom, gdje prezent kao „infektivan“ oblik znači sam sobom radnju u vršenju (isp. E. Schwyzer i A. Debrunner, *Griechische Grammatik* II, München 1950, 258 i d.), — historijski prezent označuje većinom izvršenu radnju; na pr. Her. 7, 224: *καὶ Λεωνίδης τε ἐν τοῦτω τῷ πόνῳ πίπτει ἀνὴρ γενόμενος ἄριστος* („pada“=„padne“). — Do toga zaključka, za grčki prezent paradoksalna, dolazi i J. Brunel, *L'aspect verbal et l'emploi des préverbes en grec*, Paris 1939, 270 i d.

Tako i naš historijski prezent od imperfektivnih, osobito imperfektiviranih glagola znači često isto što i perfektivni prezent; na pr. Vuk, Nar. pj. 2, *ibid.*: Tada usta Kraljeviću Marko, „svome Šarcu *poteže* kolane, „on *uzima* koplje ubojito, pa se *skače* Šarcu na ramena.—Tu bi se prezent dao zamijeniti aoristom perfektivna vida.

¹³⁾ Takav „stilski“ prezent nije više ekspresivan. Nešto se slično može reći i za naš perfektivni prezent *pro praeterito*, koji s obzirom na stilističku vrijednost osjetno zaostaje za imperfektivnim u istoj upotrebi.

i kao preterit (dakle se slaže po smislu); na pr. Nep. 2, 8, 6: *domino navis, qui sit, aperit, multa pollicens, si se conservasset* (mj. *conservavit*).

To bi već mogao biti znak vremenskoga pomještanja prezenta na osnovi njegove vidske neutralnosti.

Zadar.

M. Kravar.

RÉSUMÉ

M Kravar: NOTE SUR LE PRÉSENT HISTORIQUE EN LATIN

Dans le précédent article l'auteur aborde la question du présent historique latin du point de vue de sa valeur aspectuelle.

Si le présent en tant que forme d'*infectum* marquait l'action inachevée, sa valeur aspectuelle dans l'emploi historique serait donnée d'avance: elle serait imperfective. Mais il en est que le présent historique montre une double valeur aspectuelle: s'il y a des cas où il s'associe dans l'esprit à l'imparfait, il y en a bien plus où il se substitue au parfait, ce que veut dire qu' il recouvre l'action achevée aussi bien que l'action inachevée. La différence entre les deux cas dépend du style du discours: une série de tels présents dans la description indique des actions contemporaines et inachevées, tandis que dans la narration proprement dite elle exprime des actions successives et achevées.

Cette double valeur aspectuelle du présent historique n' est pas sans relation avec le sens lexical du verbe, et particulièrement avec son „espèce d' action“ qui se fait sentir surtout dans l' opposition *simplex* : *compositum*, les verbes simples se prêtant à exprimer l' action durative et les composés l' action momentanée. L' analyse des exemples montre qu' il y a accord entre l' „espèce d' action“ et le sens descriptif ou narratif du présent. Donc, la différence entre les deux types relève du lexique et non pas de la grammaire.

Il serait pourtant difficile de prétendre que cette double propriété du présent historique prouve la neutralité aspectuelle du présent en général. Mais la fréquence avec laquelle le présent, presque privé de toute valeur expressive, se rencontre comme substitut du parfait, laisse supposer que la transposition mentale du présent au passé s' opère en vertu même d' une telle neutralité.
